

پول در اقتصاد امروز: معرفی^۱

نویسندگان: مایکل مک لی و دیگران*

مقدمه مترجم

ماهیت پول و بانکداری در اقتصاد، مقوله ای نسبتاً کم شناخته است. از سوی دیگر، ایجاد پول در شیوه کنونی بانکداری به قدری باورنکردنی است که بسیاری از افراد به صحت وجود این شیوه شک دارند. مقاله حاضر، که در فصلنامه بانک انگلستان به چاپ رسیده است، ضمن تلاش در توجیه و تایید این روش بانکداری، آن را صراحتاً روش غالب بانکداری در جهان معرفی می کند. البته این روش که «بانکداری ذخیره کسری» نام گرفته است، منتقدینی نیز دارد. این صاحب نظران با ارائه مستندات ریشه تورم مزمن، افزایش شکاف طبقاتی، تخریب زیست محیطی و بسیاری دیگر از مشکلات اجتماعی و فرهنگی مرتبط با رشد اقتصادی در عصر حاضر را در این روش ایجاد و مدیریت پول در جامعه یافته اند.^۲

- پول همواره در اقتصاد نقشی کلیدی داشته است و اقتصاد عصر حاضر از این قاعده مستثنی نیست. اما طی تاریخ، ماهیت پول بسیار تغییر کرده است. این مقاله پول را در جامعه امروز معرفی می کند.

- پول در جامعه امروز چیزی بیشتر از یک سند بدهکاری^۳ نیست. ما از پول استفاده می کنیم نه برای اینکه پول خود دارای ارزش است، بلکه چون اطمینان داریم که دیگران آن را در ازای ارائه کالاها و خدمات قبول می کنند.

^۱ این نوشته ترجمه مقاله زیر است:

Michael McLeay, et al. 2014. Money in the modern economy: An introduction. *Bank of England Quarterly Bulletin*, Q1 (accessed 13 December 2014)

www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1prereleasemoneyintro.pdf

^۲ برای نمونه به مقاله «سیستم مالی مبتنی بر بدهی: نسخه ای برای رشد اقتصادی، با اسارت و ویرانی» نگاه کنید. مترجم

www.eabbassi.ir/pdf/article_economics_dt-basedfinsysRobotham.pdf

^۳ منظور از «سند بدهکاری» نوشته ای است که طلبکار از بدهکار در ازای ارائه پول، کالا، یا خدمات می ستاند. این سند در گذشته بیش از یک تکه کاغذ نبود که مورد بدهکاری را نشان می داد. در زمان تسویه حساب، این برگه به بدهکار بازگردانده می شد. در زبان انگلیسی این سند به اختصار «آی او یو» نامیده می شود که در معنی یعنی: «من به شما بدهکارم». این حروف اختصاری در بالای برگه حاکی از اذعان بدهکاری دهنده به گیرنده بود. IOU

- امروزه سه نوع پول وجود دارد: ۱) اسکناس و سکه رایج، ۲) سپرده های بانکی و ۳) ذخیره های بانک مرکزی. هر یک از این پول ها سند بدهکاری از یک بخش جامعه به بخش دیگری از جامعه است. بیشترین مقدار پول به صورت سپرده های بانکی است. این پول توسط بانک ها و به اختیار آنها خلق می شود.

روزانه، مردم در سراسر جهان از پول برای خرید و فروش کالا یا خدمات استفاده می کنند. پول همچنین برای پرداخت دستمزدها و تسویه حساب در زمان امضا یا تکمیل قراردادها به کار برده می شود. اما به رغم اهمیت و استفاده گسترده آن، درک روشنی از ماهیت پول در بین عموم مردم وجود ندارد. دلیل فقدان درکی واحد و روشن از ماهیت پول این است که پول در طی زمان و در جاهای مختلف ماهیتی متفاوت داشته است.

در این مقاله می کوشیم تا نقش پول در اقتصاد عصر حاضر را معرفی کنیم. برای درک محتوای این مقاله نیازی به آشنایی قبلی با علم اقتصاد نیست. مقاله را با توصیف مفهوم پول آغاز می کنیم و اینکه چه چیزی پول را در نوع خود ویژه ساخته است. سپس به معرفی چیزهایی که در اقتصاد امروز پول شمرده می شوند می پردازیم. مثلاً در اقتصاد انگلستان، ۹۷ درصد پول موجود به شکل سپرده های بانکی است و نه به شکل اسکناس و سکه که در داد و ستدها عملاً بین مردم دست به دست می شود.^۴

علاوه بر معرفی انواع پول، مقاله همچنین به توصیف اینکه هر یک ارزش خود را چگونه به دست می آورند و چگونه به وجود می آیند می پردازد. مقاله دیگری با عنوان «ایجاد پول در اقتصاد امروز» فرآیند خلق پول جدید در اقتصاد را با جزئیات بیشتر توصیف می کند. در آنجا، نقش سیاست های پولی و بانک مرکزی در فرآیند ایجاد پول با ذکر جزئیات بیشتر توضیح داده شده است.^۵

^۴ بر اساس آمار دسامبر ۲۰۱۳.

^۵ Michael McLeay, et al. 2014. Money creation in the modern economy. *Bank of England Quarterly Bulletin*, Q1 (accessed 13 December 2014)
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1preleasemoneycreation.pdf>

برای تبیین نکاتی که در این مقاله می آوریم از مثال ها و ارقام و آمار موجود در اقتصاد انگلستان استفاده می کنیم. اما همین نکات در مورد اقتصاد غالب کشورهای جهان صدق می کند و منحصر به بریتانیا نیست. ویدئوی کوتاهی شامل نکات کلیدی این مقاله نیز تهیه شده است.⁶

چه چیزهایی پول محسوب می شود؟

طی قرون خیلی از کالاها⁷ و دارایی ها⁸ به عنوان پول مورد استفاده قرار می گرفته است. کالا چیزی است که ارزش آن به توانایی آن در رفع نیاز یا خواسته ای از بشر است، مثل غذا، پوشاک یا کتاب. دارایی، مثل ماشین آلات، چیزی است که ارزش آن به کارایی آن در تولید کالا و یا خدمات مورد نیاز بشر است. اما کدام کالا و یا دارایی را می توان به عنوان پول گرفت؟ یکی از متداول ترین روش های تعریف پول این است که به وظایفی که انجام می دهد توجه کنیم. این روش می طلبد که سه نقش پول در جامعه در نظر گرفته شود:

اولین نقش پول، نقش ذخیره ای آن برای ارزش است.⁹ یعنی که از پول انتظار می رود که ارزش خود را طی زمان حفظ کند. طلا و نقره ای که صدها سال پیش از زمین استخراج شده هنوز ارزش خود را حفظ کرده است. اما به عکس، چیزی مثل خوراکی ها، چون فاسد شدنی است، به عنوان پول کاملاً بی ارزش است. پس فلزات قیمتی مثل طلا و نقره می توانند ذخایر ارزشی خوبی باشند، اما خوراکی ها نه.

دومین نقش پول این است که «واحد محاسبه»¹⁰ باشد. واحد محاسبه همان چیزی است که با آن قیمت کالاها و خدمات را مشخص می کنند. در بازارهای امروز جهان، واحد محاسبه واحد پول کشورهاست، مثل پوند استرلینگ در انگلستان. اما در گذشته مواردی بوده است که در آنها، یک کالا واحد محاسبه قرار می گرفته است. مثلاً نوعی دام یا یک واحد گندم (مثلاً یک جوال گندم) به عنوان پول در معاملات و به عنوان واحد محاسبه استفاده می شده است.

⁶ www.youtube.com/watch?v=ziTE32hiWdk

⁷ goods

⁸ assets

⁹ store of value

¹⁰ unit of count

سومین نقش پول این است که «وسیله ای برای داد و ستد»^{۱۱} باشد. یعنی پول چیزی است که مردم طالب آن اند تا در آینده آن را در ازای دریافت کالا و یا خدماتی که نیاز دارند بپردازند. مثلا در زمان جنگ جهانی دوم، در اردوهای اسیران جنگ، سیگار نقش پول را بازی می کرد. در این شرایط، حتی آنهایی که سیگاری نبودند طالب سیگار بودند چون می دانستند که با آن می توانند چیزهایی که ندارند را به دست آورند.

این نقش های سه گانه پول با هم ارتباطی نزدیک دارند. مثلا یک وسیله مبادلاتی (نقش ۳) باید ذخیره خوبی برای ارزش (نقش ۱) نیز باشد. کما اینکه در تاریخ در برخی کشورها که نرخ تورم بسیار بالا داشته اند، واحد پول چنان کم ارزش می شده که برخی از ارزهای خارجی جای واحد پول ملی را برای داد و ستد می گرفته است. مثلا در یک بازه زمانی ۵ ساله بعد از جنگ جهانی اول در آلمان، قیمت کالاها ۳۸ بار دو برابر شد، به این معنی که جنسی که در سال ۱۹۱۸ فقط یک مارک آلمان قیمت داشت، در سال ۱۹۲۳ با قیمتی بیش از ۳۰۰ میلیارد مارک خرید و فروش می شد. در واکنش به این شرایط، بعضی از آلمان ها برای داد و ستد اقدام به استفاده از ارزهای خارجی کردند. و به همین دلیل است که بانک انگلستان می کوشد که از ارزش پوند حفاظت کند تا این واحد پولی بتواند نقش خود را به عنوان ذخیره ای از ارزش در طی زمان حفظ کند.

اگر چه یک وسیله داد و ستد باید ذخیره خوبی برای ارزش باشد، اما بسیاری از ذخایر ارزشی نمی توانند وسیله خوبی برای داد و ستد باشند. مثلا، خانه ها و دیگر اماکن ارزش خود را برای مدت زیادی حفظ می کنند، اما به راحتی نمی توان آنها را به عنوان وسیله ای برای داد و ستد و پرداخت دستمزد با دیگران رد و بدل کرد.

همچنین غالبا بهینه تر است که وسیله داد و ستد در اقتصاد، واحد محاسبه هم باشد. مثلا اگر قیمت گذاری کالاها در فروشگاه های انگلستان بر حسب دلار آمریکا بود ولی مردم می توانستند برای خرید کالاها هم از دلار و هم از پوند استرلینگ استفاده کنند، خریداران انگلیسی مجبور می بودند که اول قیمت کالای مورد نظر خود را به پوند محاسبه و سپس در مورد خریداری جنس

¹¹ medium of exchange

تصمیم بگیرند. این برای خریداران موجب زحمت زیادی می‌شد. لذا در غالب کشورها، قیمت‌ها به واحد پول همان کشور قیمت‌گذاری می‌شود.

تاریخاً، نقش پول به عنوان وسیله داد و ستد از دیگر نقش‌های آن مهمتر دیده شده است. آدام اسمیت، یکی از بنیانگذاران رشته اقتصاد که عکس‌او روی اسکناس‌های ۲۰ پوندی نقش بسته است، پول را یکی از کلیدی‌ترین عوامل برای عبور بشر از اقتصاد معیشتی به اقتصاد مبتنی بر مبادله می‌داند. در اقتصاد معیشتی، همه فقط چیزهایی را مصرف می‌کنند که تولید می‌کنند. مثلاً «رابینسون کروسو»^{۱۲} که در یک جزیره دوردست و خالی از سکنه رها شده است نیازی به پول ندارد چون قوت او توت وحشی و حیواناتی است که شکار می‌کند. اما در یک جامعه که مردم در آن با هم زندگی می‌کنند بهینه‌تر است که هر یک از تولیدکنندگان بیش از نیاز خود تولید کند تا با مبادلهٔ مازاد تولید خود با دیگران، بتواند از مجموعه متنوعی از محصولات بهره‌مند باشد. در این رویکرد مبادلاتی، رابینسون کروسو می‌تواند کمی بیشتر توت وحشی جمع کند و مثلاً با شخص دیگری که تخصص‌اش ماهیگیری است مبادله کالا با کالا داشته باشد که هم رابینسون گهگاهی ماهی بخورد و هم همسایهٔ ماهیگیر او از توت‌های وحشی بی‌نصیب نماند.

www.eabbassi.ir

پول، سند بدهکاری

در مثال بالا از داستان رابینسون کروسو، مبادله رابینسون و همسایه ماهیگیر او مبادله‌ای بسیار ساده است. در این مبادله نیازی به پول نیست. اما مبادلات در جامعه امروز به واسطه دخیل بودن تعداد زیادی از دهندگان و ستانندگان، از پیچیدگی بیشتری برخوردارند. چیز دیگری که این مبادلات را حتی پیچیده‌تر می‌کند این است که نیازهای متقابل افراد همیشه از نظر مکانی و زمانی با هم منطبق نیست. مثلاً رابینسون کروسو احتمالاً مقادیر زیادی توت در طول تابستان، یعنی فصل توت وحشی، جمع‌آوری می‌کند اما همسایهٔ او که ماهیگیر است در پاییز به کار صید مشغول می‌شود. در اقتصاد امروز، اقشار جوان طالب خانه دار شدن‌اند، پیرترها می‌خواهند برای زمان بازنشستگی پس‌انداز کنند، و شاغلین می‌خواهند دستمزدی را که می‌گیرند در طی یک بازه زمانی به تدریج خرج کنند.

¹² رابینسون کروسو شخصیتی افسانه‌ای است که در رمانی از قرن ۱۸ به قلم دانیال دافو به علت حادثه‌ای در دریا در جزیره‌ای دوردست سرگردان شده است.

این الگوهای متعدد و متنوع در رفع نیازهای بشر موجب می شود که چیزی که بتواند ارزش خود را در طی زمان حفظ کند و در زمان و مکانی دیگر نیازهای خاص آن زمان و آن مکان را برطرف کند الزامی می گردد. به این معنی که مثلا در هنگامی که رایینسون کروسو به همسایه ماهیگیر خود در فصل تابستان توت می دهد، از او برگه ای به عنوان سند بدهکاری بگیرد که در فصل پاییز بتواند با ارائه همان برگه، ماهیگیر را متذکر به بدهی خود کند و در ازای آن از وی ماهی بگیرد. در اقتصاد امروز ما، پول چنین نقشی را بازی می کند. پول به خودی خود ارزش ندارد بلکه فقط سند بدهکاری ای است که در جامعه دست به دست می شود. این سند بدهکاری را به زبان اصحاب اقتصاد، «دارایی مالی»^{۱۳}، می نامند.

حال برای درک پول به عنوان یک دارایی مالی، مطلوب است که به انواع دارایی های غیر مالی که در دست مردم یا شرکت هاست نیز نگاهی بیندازیم. دارایی های غیر مالی، مثل ماشین آلات، زمین و خانه قادرند برای مالکین خود ثروت آفرینی کنند. مثلا زمین را می توان برای تولید محصولات کشاورزی به کار گرفت. خانه را می توان برای تامین سرپناه به دیگران اجاره داد. چیزهای ارزشمند دیگر مثل طلا را می توان به اشکالی در آورد که دیگران دوست دارند به عنوان زینت از آنها استفاده کنند. هر یک از این دارایی ها (و یا حتی کالاهایی که هر یک از این دارایی ها به وجود می آورند) ممکن است به عنوان پول مورد استفاده قرار بگیرد.

زمانی که کالایی خاص، سوای استفاده مصرفی آن، به عنوان وسیله ای برای داد و ستد استفاده شود به آن «پول کالایی»^{۱۴} گفته می شود. مثلا آدام اسمیت توصیف می کند که چگونه آهن وسیله داد و ستد در میان اسپارتان ها بود و یا اینکه مس در میان رومیان باستان نقش پول را بر عهده داشت. بسیاری از جوامع نیز در گذشته از طلا به عنوان پول کالایی استفاده کرده اند. چون پول کالایی خود دارای ارزش است، مردم اطمینان خاطر دارند که می توانند از همین پول برای خریداری چیزها در آینده استفاده کنند. ولی از آنجایی که این مواد دارای استفاده های دیگری نیز هستند، مثلا در ساخت و ساز و یا در ساخت جواهرات، استفاده پولی از آنها مستلزم هزینه بیشتری است. لذا در اقتصاد امروز، از کالا و یا دارایی های غیر مالی به عنوان وسیله داد و ستد استفاده نمی کنند. دارایی های مالی افراد و بنگاه ها با پول محاسبه می شود.

¹³ financial asset

¹⁴ commodity money

دارایی مالی، یا پول، اساساً سند بدهکاری ای است که بین افراد، شرکت ها، بانک ها و دولت دست به دست می شود. دارایی مالی را می توان از طریق دارایی های غیر مالی ایجاد کرد. مثلاً، مالک یک قطعه زمین ممکن است تصمیم بگیرد که زمین خود را در اختیار یک کشاورز قرار دهد و در ازای آن بخشی از محصول وی را مطالبه کند. در اینصورت، مالک زمین کمتری در اختیار دارد، ولی در عوض به موجب قراردادی که با زارع دارد، صاحب دارایی مالی شده است، یعنی با ارجاع به آن قرارداد می تواند در زمان برداشت محصول، سهم خود را از کشاورز مطالبه کند و سپس آن را با پول مبادله کند. در دنیای امروز، بسیاری از مبادله ها کلاً شکل مالی به خود گرفته است و پای کالا در میان نیست. مثلاً خریداران اوراق بهادار یک شرکت (که خود نوعی سند بدهکاری است که آن شرکت به فرد خریدار می دهد)، از پول استفاده می کند و سود خود را نیز به صورت پول، و نه به شکل تولیدات شرکت دریافت کننده سرمایه، مطالبه می کند.

دارایی های مالی، به لحاظ اینکه اساساً سندهای بدهکاری اند، برای یک شخص «دارایی» و برای شخصی دیگر «بدهی» محسوب می شود. به این معنی که در یک اقتصاد بسته، مقدار دارایی های مالی درست برابر با مقدار بدهی های مالی جامعه است. اگر شخصی برای خریداری یک خانه، متعهد شود که در آینده مقداری پول به بانک بازگرداند (که به زبان بانکداری به این وام می گویند) در مقابل، بانک دارای حقوقی می شود که به موجب آن پرداخت هایی را طبق قرارداد از مشتری دریافت کند، و این همان دارایی مالی بانک است و این دو، یعنی دارایی و بدهی، از نظر اندازه با هم مساوی اند.¹⁵

یا اگر بانکی سهام شرکتی را خریداری کند، اوراقی که دست به دست می شود، دارایی بانک و بدهی شرکت است و مقدار بدهی این برابر با دارایی آن دیگری است. اما در مورد دارایی های غیر مالی نمی توان گفت که دارایی یکی بدهی دیگری است. اگر کسی صاحب خانه و یا مالک مقداری طلاست، کسی به لحاظ این دارایی به مالک این چیزها بدهکار نیست. پس برای دارایی های غیر مالی، بدهی وجود ندارد. پس اگر در یک اقتصاد می توانستیم همه سرمایه های مالی و

¹⁵ در اینجا نویسندگان نکته مهمی را از قلم انداخته اند. وامی که از بانک دریافت می شود با بهره بانکی همراه است. و لذا مقدار پولی که مشتری از بانک دریافت می کند با آنچه که بعداً به بانک پرداخت می کند هرگز برابر نیست. مترجم

همه بدهی ها را یکجا جمع کنیم و آنها را یکسره کنار بگذاریم، دارایی ای باقی نمی ماند مگر دارایی های غیر مالی.

پول موردی ویژه است، چرا؟

در اصل، شاید به دارایی مالی ویژه ای مثل پول نیازی نباشد تا بتوان حساب اینکه کی به کی و به چه مقدار مقروض است را نگه داشت. هر کسی می تواند سندهای بدهکاری شخصی بسازد و در ازای چیزهایی که از دیگران می گیرد (می خرد) به او برگه ای بدهد که در آن مشخصات معامله ذکر شده است. در واقع در اروپای قرون وسطی، این دقیقاً کاری بود که تجار با یکدیگر می کردند. در آن زمان در معاملات کلان بازار، تجار به هم سندهای بدهکاری شخصی خود را می دادند. و هر از چندگاهی تجارتخانه های بزرگ با هم ملاقات می کردند تا با کنار هم گذاشتن این سندهای بدهکاری تسویه حساب کنند. اما چنین سیستمی مستلزم اعتمادی محکم بین طرف های معامله است.

اگر غیر از این باشد، مردم همواره نگران آن اند که آیا سندهای بدهکاری ای که از دیگران در دست دارند در زمان مطالبه پرداخت خواهند شد یا خیر. حتی اگر عمر و زید به هم اعتماد متقابل محکمی داشته باشند، اطمینانی نیست که کسانی که به این دو شخص سند بدهکاری داده اند به موقع آنها را پرداخت خواهند کرد که عمر و زید بتوانند بدهی های خود را به یکدیگر بپردازند.

پس پول از این منظر ویژه است که از اعتماد همگان برخوردار است و مسئله عدم اطمینان به سندهای بدهکاری شخصی را از میان بر می دارد. پول در اقتصاد امروز ما نوعی سند بدهکاری است که از اعتماد همگان برخوردار است. یعنی همه با رضایت این سند بدهکاری را در ازای کالا و خدماتی که عرضه می کنند می پذیرند. در بخش بعدی توضیح می دهیم که به غیر از اسکناس و سکه هایی که در کشور رایج است و همه با آنها آشنایی دارند، چه سندهای بدهکاری دیگری حکم پول را دارد و اعتمادی که در مورد این پول ها وجود دارد از کجا ریشه می گیرد.

انواع پول

در بخش قبلی توضیح دادیم که اگر چه بسیاری از کالاها و سرمایه ها می تواند به عنوان وسیله داد و ستد استفاده شود، پول نوعی سند بدهکاری ویژه با مزایای خاص خود است. برای درک بهتر این نکته خوب است به انواع مختلف پول که در اقتصاد امروز رایج است نگاهی بیفکنیم. انواع پول در اقتصاد امروز سندهای بدهکاری متفاوتی هستند که بین گروه های مختلف در جامعه دست به دست می شوند. برای توضیح روشن تر، اقتصاد را به سه گروه تقسیم می کنیم: بانک مرکزی (در بریتانیا، بانک انگلیس نقش بانک مرکزی را بر عهده دارد)؛ بانک های تجاری (مثل بانک های معتبر و صاحب امتیازی چون بارکلیز و لویدز^{۱۶})؛ و شرکت ها و خانوارها که از این به بعد با واژه «مصرف کنندگان» به آنها اشاره می کنیم.

انواع پول شامل ۱) اسکناس و سکه^{۱۷}، ۲) سپرده های بانکی^{۱۸} و ۳) ذخیره های بانک مرکزی^{۱۹} است. اسکناس و سکه سندهای بدهکاری ای است که توسط بانک مرکزی صادر می شود و در اختیار مصرف کنندگان قرار می گیرد. سپرده های بانکی سندهای بدهکاری صادر شده از بانک های تجاری به مصرف کنندگان است. مجموع پول ۱ و ۲ را در اصطلاح اقتصادی «پول وسیع»^{۲۰} می نامند. مفهوم پول وسیع مفهوم سودمندی است چون مقدار پولی را که در اقتصاد در اختیار خرج کنندگان پول، یعنی بنگاه ها و خانوارها، قرار می گیرد را محاسبه می کند. وقتی اقتصاددانان در مورد مقدار پول در گردش در کشور صحبت می کنند، ایشان در واقع در مورد پول وسیع صحبت می کنند.

«ذخیره های بانک مرکزی» سندهای بدهکاری صادر شده از بانک مرکزی به بانک های تجاری است. به مجموع این پول و پول نوع اول (یعنی اسکناس و سکه) «پول پایه»^{۲۱} می گویند. چون فقط بانک مرکزی قادر به صدور پول پایه است این بانک جایگاهی ویژه در اجرای سیاست های پولی دولت در اقتصاد دارد.

¹⁶ Barclays and Lloyds

¹⁷ currency

¹⁸ bank deposits

¹⁹ central bank reserves

²⁰ broad money

²¹ base money

در مقاله دیگری که همزمان با این مقاله به چاپ می رسد توضیح داده ایم که چگونه بانک مرکزی با تغییر نرخ بهره که برای ذخیره های خود تعیین می کند بر میزان خلق و مصرف پول در جامعه اثرگذار است.^{۲۲}

کی به کی بدهکار است؟ نگاهی به سندهای بدهکاری در اقتصاد

سندهای بدهکاری ای که بین سه بخش اقتصاد مبادله می شود را می توان با استفاده از ترازنامه^{۲۳} حسابداری به تصویر کشید. همانطور که جلوتر هم اشاره شد، به خاطر داشته باشیم که بدهی یک بخش مساوی است با دارایی بخش دیگر. برای هر یک از بخش ها، سندهای بدهکاری به دست آمده از بخش های دیگر و دارایی های غیر مالی او در ستون دارایی ها قرار می گیرد و در ستون بدهی ها کلیه سندهای بدهکاری که به دیگران داده است قرار می گیرد.

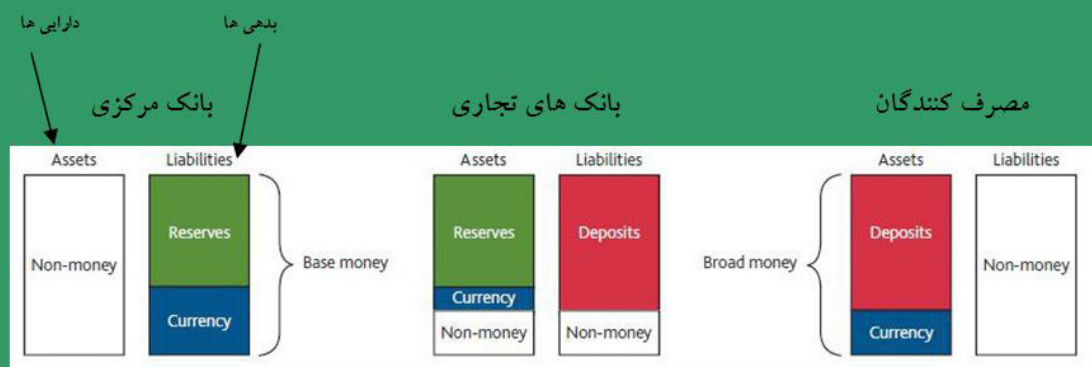
تصویر ۱، شمایی کلی از بدهی ها و دارایی های سه گروه نامبرده را نشان می دهد. با جمع زدن کلیه بدهی ها و دارایی های اعضای هر گروه می توان جمع کل بدهی ها و دارایی های هر بخش را محاسبه کرد، که ارزش مجموع سندهای بدهکاری آن گروه به گروه های دیگر را نشان می دهد. در این تصویر، انواع پول که در بالا معرفی شد را هر یک با رنگ خاص خود نشان داده ایم. اسکناس و سکه به رنگ آبی، سپرده های بانکی به رنگ قرمز و ذخیره های بانک مرکزی به رنگ سبز است. نتیجتاً پول وسیع در این نمودار حاصل جمع دارایی های قرمز و آبی است که در اختیار مصرف کنندگان است. و پول پایه، حاصل جمع تمام دارایی های آبی و سبز است. (توجه شود که این ترازنامه ها به مقیاس کشیده نشده اند. در واقع مقدار پول وسیع خیلی بیشتر از پول پایه است.)

²² منظور مقاله زیر است. مترجم

Michael McLeay, et al. 2014. Money creation in modern economy. *Bank of England Quarterly Bulletin*, Q1 (accessed 13 December 2014)

www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1prereleasemoneycreation.pdf

²³ balance sheet

سفید: دارایی‌های غیر مالی سبز: ذخیره‌های بانک مرکزی آبی: اسکناس و مسکوک قرمز: سپرده‌های بانکی
تصویر ۱: ترازنامه‌های سه گروه مختلف مرتبط با پول در اقتصاد

هر یک از انواع پول که در این ترازنامه‌ها منعکس شده حداقل دو گروه را در بر می‌گیرد، چون دارایی یک گروه برابر با بدهی گروه دیگر است. مثلاً مصرف‌کنندگانی که از بانک وام مسکن گرفته‌اند، این وام‌ها بدهی‌های مصرف‌کنندگان و دارایی‌های بانک محسوب می‌شود. در ادامه این بخش، هر یک از سه نوع پولی که در بالا به اختصار معرفی شد را با جزئیات بیشتر توصیف می‌کنیم. خواهید خواند که هر یک از این پول‌ها ارزش خود را از کجا می‌گیرند و چگونه ایجاد یا خلق می‌شوند.^{۲۴} باید افزود که سواى پول‌هایی که در بالا معرفی شد، پول‌های دیگری نیز برای داد و ستد رواج یافته است، مثل پول‌های محلی و پول الکترونیکی مورد استفاده گوگل و «پی‌پل»^{۲۵} که در خریدهای اینترنتی استفاده می‌شود.

۱) پول بدون پشتوانه (یا پول فیات)^{۲۶}

پول بدون پشتوانه، که همان اسکناس و مسکوک رایج باشد، در واقع سندهای بدهکاری صادر شده توسط بانک مرکزی انگلستان به سایر بخش‌های اقتصاد کشور است. از این پول ۹۴ درصد اسکناس و مابقی به صورت سکه است (آمار سال ۲۰۱۳). این پول عمدتاً در اختیار مصرف‌کنندگان قرار دارد، اگر چه مقداری از آن نیز نزد بانک‌هاست تا بتوانند از عهده تقاضای مصرف‌کنندگان برای برداشت از حساب‌های خود برآیند. همانطور که روی اسکناس هم نوشته شده

²⁴ برای شرح مفصل اینکه پول در اقتصاد چگونه ایجاد می‌شود به منبع زیر نگاه کنید.

J. Ryan-Collins, et al. 2011. *Where does money come from? A guide to the UK monetary and banking system*, New Economics Foundation.

²⁵ PayPal (www.paypal.com)

²⁶ fiat money

است، پول «تعهد پرداخت»^{۲۷} است. یعنی اینکه، به زبان حسابداری، یک اسکناس ۵ پوندی در دست یک فرد، سند بدهکاری بانک مرکزی به اوست و همزمان گواهی دارایی وی به همین مقدار است.

در زمان تاسیس بانک انگلستان در سال ۱۶۹۴، اسکناس های بانک قابل تبدیل به طلا بود. فرآیند صدور اسکناس های با پشتوانه طلا خیلی پیشتر از تاسیس بانک رایج شده بود. این رسم توسط طلاسازان، زمانی که ایشان به ارائه خدمات بانکی (با ایجاد خدمات پس انداز سکه های طلا برای مشتریان خود) اقدام کردند، آغاز شده بود. این طلاسازان به عنوان گواهی پس انداز به مشتریان خود رسید می دادند و این رسیدهای کاغذی به صورت اسکناس دست به دست می شد. بانک انگلستان نیز به صورت مشابه، در صورت تقاضای درخواست کنندگان، در ازای اسکناس های خود، طلا تحویل می داد. به استثنای چند دوره کوتاه، «استاندار طلا» به مدت ۲۵۰ سال دوام پیدا کرد. اما در سال ۱۹۳۱، بانک انگلستان این روش را کنار گذاشت تا انگلستان بتواند اقتصاد خود را در دوران «رکود بزرگ»^{۲۸} بهتر مدیریت کند. از آن سال به بعد، پول در انگلستان، پولی بدون پشتوانه بوده است. پول بدون پشتوانه یعنی اینکه پول قابل تبدیل به دارایی های دیگر مثل طلا و یا دیگر فلزات قیمتی نیست.

www.eabbassi.ir

ارزش پول بدون پشتوانه برابر با مقداری مساوی از همان پول است. به عبارت دیگر، بانک انگلستان متعهد است که بدهی های خود را محترم بشمارد و هر گونه اسکناس، حتی آنهایی که از گردش خارج شده اند، را با معادل پولی آن تعویض می کند. مثلاً بعد از اینکه در ۳۰ آوریل ۲۰۱۴ اسکناس ۵۰ دلاری که عکس «جان هوبلان» بر آن چاپ شده از دور خارج شود، بانک انگلستان ملزم است که هر یک از این اسکناس ها را برای متقاضیان، با اسکناس جدید ۵۰ پوندی که تصاویر «متیو بولتون» و «جیمز وات» روی آنها آمده است تعویض کند.

²⁷ promise to pay

²⁸ Great Depression اشاره نویسندهگان به رکود جهانی دهه ۱۹۳۰ است که بسیاری از کشورهای جهان را در بر گرفت. این رکود اقتصادی با نرخ بیکاری بی سابقه و سقوط بورس های سهام در کشورهای مختلف دنیا همراه بود. بسیاری از صاحبان نظران معتقدند که آغاز جنگ جهانی دوم نقش عمده ای در کاهش تدریجی رکود بزرگ و بازگشت رونق اقتصادی داشت. مترجم

چرا مردم از پول استفاده می کنند؟

در ارتباط با مدیریت اقتصاد، پول بدون پشتوانه دارای مزایایی است که پول متکی به استاندارد طلا فاقد آنهاست. با پول بدون پشتوانه، مقدار پولی که مردم می طلبند را می توان فراهم کرد. اما وقتی ارزش پول به یک کالا، مثل طلا متکی باشد، ما عملاً برای مقدار پولی که می توان در جامعه ایجاد کرد محدودیت قرار داده ایم. بالاخره استخراج طلا از معادن تابع محدودیت های خاص خود است و محدودیت استخراج طلا برای مدیریت اقتصاد جامعه مشکلاتی به وجود می آورد. مثلاً در سال ۱۹۳۱ که انگلستان اتکای پوند بر طلا را ملغی کرد، توانست ارزش پول خود را نسبت به ارزهای دیگر بکاهد (ارزهایی که هنوز پشتوانه ارزشی طلا داشتند). این کاهش ارزش با افزایش پول در جامعه همراه بود. برخی تاریخنگاران اقتصاد انگلستان معتقدند که این افزایش نقدینگی در جامعه به این کشور اجازه داد که مشکلات رکود عمیق اقتصادی دهه ۱۹۳۰ را آسان تر از اقتصادهای مشابه پشت سر بگذارد.

اگر چه مزایای پول بدون پشتوانه آشکار است، اما پول بدون پشتوانه در واقع بی ارزش است. آنچه به آن ارزش داده این است که آحاد مردم آن را به عنوان وسیله ای برای داد و ستد می پذیرند. ولی واقعاً چرا وقتی اسکناس بدون پشتوانه که قابل تبادل با فلزات گرانبها نیست مورد قبول مردم است؟ یک جواب به این سوال این است که پول به عنوان یک وسیله داد و ستد قابل اعتماد طی زمان جای خود را، به لحاظ پیشینه اجتماعی و تاریخی، باز کرده است. به بیان دیگر، پذیرش پول بی ارزش امروز، به سان روشی قراردادی که از قبل به وجود آمده در جوامع امروزی تداوم پیدا کرده است. نظیر این قراردادهای اجتماعی کم نیستند. مثلاً می بینیم که رانندگان در انگلستان در سمت چپ جاده رانندگی می کنند و این قرارداد اجتماعی زمانی برقرار شد که تعداد زیادی از رانندگان با اطمینان به اینکه سایر رانندگان نیز به همین صورت رانندگی خواهند کرد چنین کردند. اما این قرارداد اجتماعی می توانست به گونه ای دیگر باشد، مثلاً رانندگی در سمت راست خیابان متداول شود، کما اینکه در بسیاری دیگر از کشورها این عملکرد در رانندگی هم اکنون متداول است.^{۲۹}

²⁹ در اینجا نکته مهم دیگری از قلم افتاده است. دلیل اعتماد مردم به پول رایج این است که آن را صادر شده توسط دولت مرکزی می پندارند. اما همانطور که نویسندگان در بخش های بعدی توضیح خواهند داد، قسمت اعظم پول رایج در کشورها توسط بانک های خصوصی به صورت سپرده های بانکی خلق می شود. مترجم

اما ناگفته نماند که دولت نیز برای تثبیت ارزش پول به عنوان وسیله ای قابل قبول برای داد و ستد نقش داشته است. برای این کار، دولت ترتیبی اتخاذ کرده است که همیشه برای این پول بدون پشتوانه طالب وجود داشته باشد. دولت انگلستان برای تسویه حساب های مالیاتی پولی غیر از پوند استرلینگ را نمی پذیرد. دولت همچنین با دادن وجهه ای قانونی به پول در گردش به عنوان «پول قانونی»^{۳۰}، به آن اعتبار بخشیده است.

اما با وجود این، مردم قانونا ملزم به استفاده از پوند نیستند. مصرف کننده قبل از هر چیز باید مطمئن باشد که اسکناسی که در دست دارد اسکناس واقعی است و جعلی نیست. از سوی دیگر، او باید اطمینان داشته باشد که ارزش پولی که در دست دارد طی زمان اُفت فاحش نخواهد داشت. لذا این ملاحظات به دخالت دولت و پشتیبانی قانونی و اجرایی آن برای حفظ ارزش پول، به ویژه برای پیشگیری از بالا رفتن نرخ تورم، ضرورت ویژه ای می دهد.

از زمان کنار گذاشتن استاندارد طلا در سال ۱۹۳۱، راه های متفاوتی در انگلستان برای تثبیت ارزش پوند، آزموده شده است. مثلا، در دهه ۱۹۸۰ شاهد سیاست هایی با هدف تثبیت نرخ افزایش میزان «پول وسیع» در جامعه بودیم. و نیز از سال ۱۹۹۲، بانک انگلستان برای قیمت کالاها، «اهداف تورمی» در نظر گرفته است. منظور از «اهداف تورمی» این است که بانک انگلستان متعهد شده است که ارزش پول در طی زمان را نسبت به مقدار کالایی که می تواند بخرد نسبتا ثابت نگه دارد. پس به جای اینکه مصرف کننده با اندیشیدن به پشتوانه پول به شکل طلا (یا دیگر کالاهای قیمتی) احساس اطمینان و امنیت مالی کند، می تواند انتظار داشته باشد که از سال به سال این پول تقریبا دارای ارزشی ثابت برای خرید کالاهای مورد نیاز اوست.

پول چگونه ایجاد می شود؟

بانک انگلستان می کوشد که به اندازه نیاز مردم، نقدینگی در اختیار آنان قرار دهد. بخشی از ایجاد و خلق پول توسط بانک انگلستان انجام می شود. یعنی با همکاری یک چاپخانه تجاری، بانک اقدام به تهیه اسکناس های جدید می کند. این اسکناس ها بنا به نیاز با اسکناس های کهنه و از رده خارج شده که از طریق بانک های تجاری گردآوری می شوند، معاوضه می گردند. اسکناس های کهنه توسط بانک انگلستان امحا می شود.

³⁰ legal tender

از آنجاییکه سال به سال تقاضا برای نقدینگی افزایش می یابد، برای پاسخگویی به این افزایش نیاز، بانک انگلستان علاوه بر مقدار اسکناسی که باید جایگزین اسکناس های کهنه شود پول جدید نیز چاپ می کند. پول جدید چاپ شده، اضافه بر مقداری که از قبل وجود داشته است، توسط بانک های تجاری به منظور پاسخگویی به مشتریان متقاضی برداشت نقدی از حساب ها خریداری می شود. برای خریداری پول جدید، بانک های تجاری از نوع دیگری از سند بدهکاری که قبلا از بانک انگلستان دریافت کرده اند، که همان ذخیره بانک مرکزی است، استفاده می کنند.

اما پول چاپی ای که بدینصورت در جامعه توزیع می شود بخش بسیار کوچکی از پولی است که در دسترس مصرف کنندگان برای پرداخت هزینه ها در جامعه موجود است. بخش عمده ای از پول در گردش، پولی است که «سپردهای بانکی» نام گرفته است.

۲) سپرده های بانکی

اسکناس و سکه، بخش بسیار اندکی از پولی است که در اقتصاد کشور برای بهره برداری افراد و بنگاه ها فراهم است. مابقی این پول را، همانطور که در نمودار ۱ دیده می شود، سپرده های بانکی تشکیل می دهند. برای ایمنی بیشتر، مصرف کنندگان ترجیح می دهند که دارایی های خود را به صورت پول نقد نزد خود نگه ندارند. علاوه بر این، به پول نقد بهره تعلق نمی گیرد مگر اینکه به شکل سپرده در بانک درآید. لذا برای مصرف کنندگان سپرده گذاری در بانک ها گزینه ای مطلوب شده است.

امروزه سپرده های بانکی به صورت الکترونیکی نگهداری می شوند. سپرده های بانکی در اشکال مختلف فراهم است، مثلا سپرده های حساب های جاری و سپرده های حساب های پس انداز. سپرده هایی که به شکل اوراق قرضه توسط سرمایه گذاران از بانک ها خریداری می شوند هم سپرده بانکی محسوب می شوند. اما برای ساده تر کردن بحث، تمرکز مقاله حاضر فقط بر سپرده های خانوارها و بنگاه ها در حساب های جاری و پس انداز بانک است چون این نوع سپرده ها هستند که دقیقا مثل پول عمل می کنند.

سپرده های بانکی دقیقا چگونه عمل می کنند؟

هنگامی که مصرف کننده مقداری پول نقد به بانک می سپارد، در واقع مقداری از سندهای بدهکاری صادر شده توسط بانک مرکزی را با همان مقدار سندهای بدهکاری صادر شده توسط بانک تجاری مبادله می کند. بانک پول نقد را می گیرد و معادل ارزش آن به رقم موجودی حساب مشتری در رایانه های خود می افزاید. مصرف کننده این کار را با این اطمینان انجام می دهد که هر گاه نیاز به پول نقد داشته باشد می تواند در ازای بخشی از ارقامی که در حساب بانکی او ثبت شده است از بانک پول نقد دریافت کند. بنابراین، بانک های تجاری ترتیبی اتخاذ می کنند که همواره به اندازه کافی پول نقد در اختیار داشته باشند که بتوانند تقاضای مشتریان برای پول کاغذی را جوابگو باشند. برای غالب سپرده گذاران عادی، سپرده های بانکی تا مبلغ مشخصی تضمین شده اند. یعنی حتی اگر به دلایلی بانک ورشکست شود، سپرده گذار می تواند تا سقف تضمین شده، سپرده های خود را به صورت پول از بانک بازپس گیرد. و این تضمین موجب می شود که سپرده گذاران با خیال راحت پول خود را به بانک های تجاری بسپارند.

امروزه پول الکترونیکی ای که به شکل سپرده های بانکی وجود دارد، بخش عظیمی از پول در گردش جوامع را تشکیل می دهد. غالب مردم حقوق ماهیانه خود را به شکل سپرده بانکی دریافت می کنند و نه پول نقد. و غالبا به جای اینکه موجودی حساب خود را به صورت نقدی مطالبه کنند، مستقیما از این پول، به صورت الکترونیکی، برای پرداخت دیون و دیگر هزینه های خود استفاده می کنند. مثلا، وقتی که یک مصرف کننده در هنگام خرید از یک فروشگاه به جای پول نقد از کارت عابر بانک خود استفاده می کند، شبکه بانکی از مقدار پولی که به مصرف کننده بدهکار است کاسته و به مقدار پولی که به فروشنده بدهکار است می افزاید. در این تراکنش مالی، مصرف کننده از موجودی حساب خود به عنوان وسیله داد و ستد، که همان پول باشد، بهره برده است.

سپرده های بانکی چگونه به وجود می آیند؟

برخلاف اسکناس و سکه که توسط بانک مرکزی انگلستان صادر می شود، سپرده های بانکی عمدتا توسط بانک های تجاری ایجاد یا خلق می شود. هر وقت مصرف کننده ای در حساب خود اسکناس و سکه واریز کند سپرده او افزایش می یابد به همان سیاق نیز هرگاه مصرف کننده

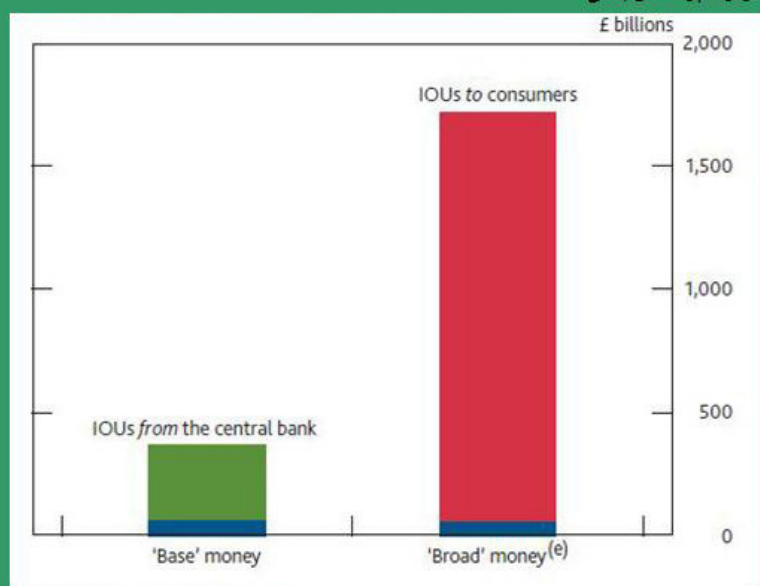
از حساب خود برداشت کند، مقدار پولی که به صورت سپرده در بانک برای وی ثبت شده است کاهش می یابد.

اما این تنها راهی نیست که سپرده های بانکی به وجود می آیند، افزایش می یابند و یا از آنها کاسته می شود. مقدار پولی که به صورت اسکناس و سکه در اقتصاد وجود دارد در مقایسه با سپرده های بانکی بسیار اندک است. به بیان دیگر، فقط اسکناس و سکه سپرده گذاران نیست که موجب رشد سپرده ها در حساب های بانکی می شود. آنچه بیشترین تاثیر بر خلق این نوع پول دارد، وام هایی است که بانک ها به مشتریان خود می دهند: وقتی بانکی به یکی از مشتریان خود وام می دهد، مبلغ وام به صورت الکترونیکی به حساب مشتری افزوده می شود. بانک با وارد کردن چند رقم به سیستم رایانه ای خود، در آن واحد، پول جدید خلق می کند.

سبز: ذخیره های بانک مرکزی

آبی: اسکناس و مسکوک

قرمز: سپرده های بانکی

نمودار ۱: مقادیر پول در گردش، آمار سال ۲۰۱۳

بانک ها می توانند پول جدید خلق کنند چون سپرده های بانکی سندهای بدهکاری ای هستند که توسط بانک صادر می شود و در اختیار مشتری قرار می گیرد. توانایی یک بانک در صدور یک سند بدهکاری همانند توانایی هر بخش دیگر جامعه برای صدور سند بدهکاری است. در واقع در هنگام اخذ وام، قبل از دریافت مبلغ وام در حساب خود، مشتری نیز یک سند بدهکاری به بانک می دهد. فرق سند بدهکاری بانک که به

صورت چند رقم در حساب مشتری ظاهر می شود با سند بدهکاری فرد وام گیرنده این است که سند بدهکاری بانک را دیگران بدون هیچ دغدغه ای می پذیرند اما سند بدهکاری فرد وام گیرنده را احتمالاً کسی قبول نمی کند.^{۳۱} باید افزود که توانایی بانک های تجاری در خلق این نوع پول

³¹ برای پرهیز از ابهام، در اینجا نیز نکته مهم دیگری که از قلم افتاده است را باید خاطر نشان کرد. سند بدهکاری ای که از سوی بانک

نیز دارای محدودیت هایی است. مقدار پولی که بانک های تجاری می توانند ایجاد کنند تابع مجموعه ای از عوامل است که شامل مقررات بانک مرکزی و تمایل همه بانک ها برای حفاظت از ثبات مالی سیستم بانکی کشور است.

۳) ذخیره های بانک مرکزی

همانطور که در بالا آمد، برای بانک های تجاری لازم است که همواره مقداری اسکناس و سکه برای جوابگویی به مشتریانی که متقاضی برداشت نقدی از حساب های خود اند در اختیار داشته باشند. اما برای مبادلات پولی بین بانک ها پول کاغذی وسیله داد و ستد مناسبی نیست. لذا بدین منظور بانک های تجاری به جای اسکناس و سکه، نوع دیگری پول که آن نیز از سوی بانک مرکزی صادر می شود در اختیار دارند. این نوع پول که با نام ذخیره های بانک مرکزی خوانده می شود را در تصویر ۱ با رنگ سبز نشان داده ایم. این پول چیزی جز عددی در سامانه رایانه ای بانک مرکزی نیست که به عنوان بدهی بانک مرکزی به هر یک از بانک های عضو منظور شده است. این ذخایر برای بانک های تجاری، نظیر سپرده های حساب های بانکی برای افراد و شرکت ها عمل می کند. اگر بانکی بخواهد به بانک دیگری مبلغی بپردازد، (عملیاتی بین-بانکی با مبالغ بسیار بالا که برای تکمیل تراکنش های مالی مشتریان بانک های مختلف با هم، ضروری است)، از طریق تماس با بانک مرکزی مبلغ مورد نظر از ذخیره یک بانک کسر و به ذخیره بانک دیگر افزوده می شود. بانک انگلستان همچنین تضمین می کند که بانک ها می توانند هر مقدار از ذخیره خود را برای دستیابی به اسکناس و یا سکه مبادله کنند.

نتیجه گیری

این مقاله موضوع پول و وجود انواع مختلف آن در اقتصاد امروز را در حد معرفی مورد بحث قرار داده است. پول در اقتصاد امروز نوعی بدهی است، اما نوع خاصی از بدهی که سند آن به عنوان وسیله داد و ستد در تمامی جامعه مورد قبول مصرف کنندگان است. بیشترین حجم پول در جامعه به شکل سپرده های بانکی است. بخش عمده سپرده های بانکی با گرفتن وام از بانک های تجاری با وارد کردن رقم وام به حساب مشتری در سامانه رایانه ای وی بدون پشتوانه

و به صورت سپرده بانکی بدون هیچگونه پشتوانه، و صرفاً با فشار چند دگمه در شبکه رایانه ای بانک، صادر می شود با سند بدهکاری ای که مشتری به بانک می دهد فرق بزرگی دارد. سند بدهکاری بانک، پرداخت سود از سوی مشتری به بانک را الزامی می کند. یعنی بانکدار بدون اینکه زحمتی کشیده باشد، در آمد کسب می کند. مترجم

خاصی خلق می شود. مقاله دیگری که همزمان با این مقاله با عنوان «ایجاد پول در اقتصاد امروز»^{۳۲} به چاپ رسیده است، فرآیند خلق پول را توسط بانک های تجاری با ذکر جزئیات بیشتر بیان می کند.

* نویسندگان این مقاله از کارکنان «بانک انگلستان» اند که بانک مرکزی آن کشور محسوب می شود.

www.eabbassi.ir

³² Michael McLeay, et al. 2014. Money creation in the modern economy. *Bank of England Quarterly Bulletin*, Q1 (accessed 13 December 2014)
<http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1prereleasemoneycreation.pdf>